

MOHÁCSY KÁROLY

VÖRÖSMARTY MIHÁLY SZÓZAT CÍMŰ KÖLTEMÉNYÉNEK TANÍTÁSA KÜLÖNBÖZŐ KOROSZTÁLYÚ DIÁKOKNAK

1. VÖRÖSMARTY VERSE A 3. ÉVFOLYAMON

1.1. Vörösmarty irodalmunk egyik klasszikusa, a magyar romantika legnagyobb költője. Természetes követelmény tehát, hogy a tanítási folyamat minden fázisában foglalkozzunk vele. Életművében és az oktatásban egyaránt központi helyet foglal el a *Szózat*. Ez a vers Vörösmarty hazafias és gondolati költészetének első remekműve, s művészetében ettől kezdve a líra válik uralkodó műnemmé.

1.2. Indokolt és szükséges, hogy a tanulók már igen korán megismerjék legalább Vörösmarty Mihály nevét, s kapcsolatba kerüljenek a *Szózattal*. Ez legkorábban – az eddigi tapasztalatok alapján – a 3. évfolyamon, a gyerekek 8–9 éves korában történhet meg. Ebben az életkorban természetesen még szó sem lehet az író irodalomtörténeti helyének kijelöléséről, még kevésbé a vers értelmezéséről. Annyit azonban tudniuk lehet és kell, hogy Vörösmarty a 19. században élt, a magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb költője, a *Szózattól* pedig már ekkor illik megtanulni könyv nélkül az első hat versszakot. Ezen a fokon még reménytelen mindenfajta értelmezésbe, magyarázatba bocsátkozni: a gyerekeknek sem tudati szintje, sem történelmi ismerete nem ad ehhez elegendő alapot. Nem baj, ha ekkor még magát a szöveget sem értik meg teljesen: egy írásmű akkor is nyújthat művészi élményt, ha a nyelvi-fogalmi információ nem teljesen világos. A pedagógus ellenőrizze csak a vers könyv nélküli tudását, s ismételten gyomlálgassa a szövegmondásban előforduló tévesztéseket! Ezek ugyanis legtöbbször félreértésből fakadnak, nem annyira a felületes tanulás következményei. Több kisgyerektől hallottam így mondani a 7. sort: „Áldjon vagy verjen sors kezéd”. Az ilyen fajta elszólások arra utalnak, hogy ekkor a gyerekek többsége még a grammatikai tartalomig sem jut el; egyes szavak jelentése (pl. sors, balszerencse) ismeretlen vagy homályos, a régies igealakok (küzdtenek, elhulltanak, hordozák) idegenek, s a mondatok szerkezeti összefüggései sem világosak.

2. SZÓZAT – A 7–8. ÉVFOLYAMON

2.1. A jelenlegi oktatási elképzelések szerint a tanulók a 7–8. évfolyamon kerülnek szembe másodszor Vörösmartyval és a *Szózattal*. Ekkor már kell rendelkezniük olyan történelmi tájékozottsággal, hogy megértsék a vers utalásait. Ha az irodalomtanítás ezen a fokon esetleg történelmi alapon folyik, akkor feltétlenül ismerniük kell a költő részletes életrajzát, a magyar irodalom fejlődésében betöltött szerepét, a *Szózat* keletkezésének (1836) történelmi-politikai körülményeit. S ezen a szinten kell sort keríteni a vers részletesebb feldolgozására.

2.2. Vörösmarty 1836-ban írta a *Szózatot*, abban a válságos történelmi pillanatban, amikor az országgyűlés feloszlása után nyílt szakításra került a sor a bécsi udvar és a magyarság között, s már várta a börtön Lovassy Lászlót és társait meg Kossuth Lajost is. A nemzet a félelem és a rettegés légkörében élt. E jellempróbáló napokban szólalt meg a költő rendületlen, megingathatatlan hűséget, hazaszeretetet követelve.

2.3. A mű feldolgozását, magyarázatát – természetesen – a vers szép, értelmes, kifejező felolvasása előzi meg. Ezt a feladatot minden esetben a tanárnak kell vállalnia, hiszen ő tudja, hogy milyen célt kíván elérni, s a *szöveg bemutatása* egyúttal már magában rejtheti az értelmezés csíráit is. Néha ezt a tanári feladatot jeles színészek szavalataira bízják. Helytelenül! Egyrészt a különböző hangrögzítő eszközökkel való bíbelődés, a gyakran előforduló technikai zavarok tönkreteszhetik a vers befogadásához szükséges légkört, másrészt a mai hivatásos versmondói gyakorlat mind prozódiai, mind értelmezési szempontból kifogásolható. „Elis-mert” versmondóink a verses szöveg ritmikáját eltüntetik, elmoszák, a rímek hallhatóságával nemigen törődnek, azaz verseinket prózai szöveggé tolmácsolják, néha pedig elképesztően, megdöbbentően hibás, teljesen rossz értelmezést adnak. Művészek versmondásaira legfeljebb egy-egy mű feldolgozása után kerülhet sor, mindig azzal a céllal, hogy az adott értelmezés mennyiben felel meg a közösen kialakított „olvasatnak”, vagy milyen mértékben tér el attól. A felolvasást mindig a *szómagyarázatoknak* kell követnie, hiszen Vörösmarty költői nyelve – 160 év távolságából – messze áll már a mai iskolásoktól, szükség van tehát ezen a fokon a szöveg precíz megértésének ellenőrzésére.

2.4. A költemény az ún. skót balladaformában íródott. Ez félrímekkel ellátott, nyolc és hat szótagos jambusi sorok váltakozásából felépülő négy soros strófászerkezet. Csak a rövidebb, tehát a hat szótagos sorok rímelnek. A rímhívó és a rím��avak a hat szótagos sorok végén a szakaszok túlnyomó többségében egyben mondatlezárások, egy-egy gondolat hangzásbelileg is hatásos befejezését jelzik, a nyolc szótagos sorok pedig kivétel nélkül átlépések a következő sorba (enjambement-ok). – A tiszta ritmusideáltól való eltérésnek minden esetben poétikai okai, illetve céljai vannak. A jambikus lüktetést olykor spondeusok fékezik, lassítják – igazodva az egyes képek statikus vagy dinamikus voltához, a nagy erejű kijelentések, illetve fellobbanó szenvedélyek nyugodtabb vagy izgatottabb jellegéhez.

2.5. A *Szózat* – címének megfelelően – felhívás, kiáltvány, „szózat” a magyar nemzethez, s ez a jellege alakítja ki egész retorikáját. Szerkezeti felépítése a szónoki beszédnek ahhoz a fajtájához kapcsolja, amelyben a legfontosabb tétel, a felhívás lényege a mű kezdetén azonnal megjelenik, s ezt a célt egyre erőteljesebb érvsorozattal támasztja alá, hogy a végén a felhívás tárgya nyomatékos parancsként szólaljon meg újra.

Vörösmarty nagy költészetének ez a nyitánya az egész nemzethez szól, de úgy, hogy az egyes szám 2. személyének használatával közvetlen, bensőséges kapcsolatot létesít a hallgatóval, olvasóval, s a rendületlen hűséget így az egyes ember személyes, becsületbeli ügyévé avatja. Ellentmondást nem tűrő érveivel ezt a megszólítottat – mintegy külön-külön minden egyes embert – kívánja meggyőzni a szónok, de közben maga is átéli, végigszenvedi a lehetséges ellenérvek elkeserítő vagy riasztó alternatíváit.

Az első két versszak spondeusokkal lelassított ünnepélyes sorai a megilletődöttség komolyságával intonálják a költeményt, s a később megtalált „rendületlenül” a maga hosszú zengésével, élénk ritmusával szinte kiválva a többi szó közül különös nyomatékot kap. (A *Szózat* kéziratában igen gyakoriak a javítások, átírások.)

A hazához kapcsolt két főnévi („bölcőd” – „sírod”), majd ennek szinonimájaként a két igei metafora („ápol” – „eltakar”) a haza fogalmát pontosítja, magyarázza: a haza a megszólított, az egyes ember számára a kezdet és a vég, életének egyetlen, értelmet adó kerete. Az egyes léten belül szembeállított múlt és jövő ellentétes pólusai között még szelíd, mondhatnánk idilli érzelmek húzódnak meg: a születés bensőséges öröme és a kikerülhetetlen elmúlás mélabúja, a fölnevelő gondoskodás gyöngédsége és az elnyugtató szeretet szomorúsága.

A „bölcső” és a „sír” metaforák által jelzett haza már magában foglalja a következő versszak inkább fogalmi nyelven elhangzó figyelmeztetését: az egyes ember részére nincs a hazán kívül életlehetőség, a „nagy világ” nem adhat otthont neki. A haza és a nagy világ itt még egymással szemben álló fogalmak: az egyik befogad, a másik kizár, s ebből fakad az újabb ellentéteket felvonultató, két sornyi szentenciaszerű megállapítás:

*Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.*

Megkülönböztetett, kiemelt szerepe van ennek a két sornak: a ritmusideáltól ez a kettő tér el a legerősebben (a 7 versláb közül 6 spondeus), s a nyújtott, lassúbb lejtés külön is figyelmeztet a gondolat fontosságára. Itt csendül fel először alliteráció („vagy verjen”), s az első strofa intimebb, családiásabb hangulatát komorabb színbe vonja a sorcsapás lehetősége.

Vörösmarty a *Himnusz* jóságos, ajándékozó, bűneinkért igazságosan sújtó, de gyarlóságainkat esetleg megbocsátó Istenével szemben a Sorsot, a Végzetet említi. A Sors pedig szeszélyes és kiszámíthatatlan: indokolatlanul, érényeinktől vagy bűneinktől függetlenül áld vagy ver. A költő világképében az egyes ember életét és a történelem menetét is irányító hatalom valami démoni erőként jelenik meg, s így az a benyomás támad az olvasóban: nem bizonyos, hogy a világmindenségben érvényesül az összhang, a jogosan elvárható igazságosság. A klasszikusan művelt olvasó tudatában a görög sorstragédiák atmoszférája asszociálódik e sorok olvasásakor.

A következő négy versszak (3–6.) épp az igazságtalan Sorssal szembeszegülő hősiek küzdelmet mutatja be. A korábbi bensőséges hazafogalmat kiegészíti, kitágítja az ezeréves múlt történelmi eseményeivel, tanulságaival. A jelenben kért, megkövetelt törhetetlen hűséget az ősök, az apák szenvedéseivel, helyzetével támasztja alá. – Az anafóris (a verssorok elején található ismétlések) helyzetben ismétlődő közelre mutató névmások sora („itt”, „itt”, „ez”) az indulatok erősödését, az érvelés fokozódó hevességét jelzi, s újra meg újra szoros kapcsolatot teremt a jelen és a diadalokat is, vereségeket is hordozó múlt között.

Az „ezredév” a *Szózat* történelemszemléletében már nem csupán „régicdicsőség”, csodált és elérni kívánt eszménykép, mely szemben áll a jelennel, a „tehetetlen korrall”, hanem a nemzeti létért folytatott váltakozó sikerű, olykor tragikus küzdelemsorozat, bátor szembefordulás önnön hibáinkkal, a belső viszályal s főként a Sors csapásaival, a „balszerencsével”. Az alliterációk gyakorisága (3–5.), a 19. században is régiesnek ható múlt idejű igealakok

(„küzdtenek”, „elhulltanak”) használata ünnepélyes komolyságot ad a stílusnak, megrendült büszkeséget is rejt a sorok közé.

A megpróbáltatásokat, szenvedéseket rejtő jelen itt már a múlt küzdelmeinek egyenes folytatása. A ránk nehezedő Végzettel, a „balszerencsével” való viaskodás következménye pedig annyi szenvedés és veszteség ellenére is a kiharcolt élet, s ez végeredményben diadal a Sors ellenében. A „Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán” többszörös inverziója s az „él” ige sor eleji hangsúlyos helyzete ezt a dacos, a harcossá váló és a kockázatos jelent egyaránt vállaló öntudatot sugározza.

A 7. strófától kezdve egy másik idősíki, a jövő dominál a költeményben, a múlt és a jelen ezentúl már csak mint hivatkozási alap egy-két utalásban szerepel.

A magát a Sorsnak meg nem adó, bukásaiból feltámadó nemzet az ezredévi szenvedés jogán a „népek hazájához”, a „nagy világhoz” fellebbez történelmi igazságszolgáltatásért. Bár megrendült hittel, mégis valamiféle remélt erkölcsi rend nevében követel elégtételt maga a vers szerzője is. A költő által elképzelt elégtétel – baljós hangulattal aláfestve – itt is csupán az élet és a halál ellenpontjai között mozog, kizárva minden közbülső lehetőséget.

A 8. versszak felgyorsult, tisztán jambusi sorai (csak egyetlen spondeus található) a szenvedélyes tiltakozás izgalmát közvetítik; a költő az ezredévi szenvedés, a mégoly hősi, múltbeli küzdelmek hiábavalóságának rémével viaskodik, s a tiltakozás heve a 9. strófában sodorja el első ízben a második sorok eddig szokásos mondatzárását: az első sorban indított mellékmondat egyetlen lendülettel fut a szakasz végéig.

A tiltakozásnak azonban nincsenek érvei, csak indulatai. A versszakok kezdetén makacsul megismételt „Az nem lehet” tagadja csupán a múlt és a jelen küzdelmeinek, áldozatainak értelmetlenségét, s csak az aggályokat legyőző, a kételyeken felülemelkedő kierőszakolt hit söpri el, próbálja elutasítani az „átoksúly” fenyegetését.

Ez az alig, illetve nem indokolt, de konok, szenvedélyes hit munkál tovább a 10. szakaszban, hirdetve a százazrek óhajtott „jobb kor” eljövételének nem a bizonyosságát, csak a szükségességét. A megbomló verszene (5 spondeus, 2 trocheus, 1 pürrikhiusz), a második sor belsejébe eső mondathatár s az enjambement a sor végén mintha valami zavart, megtorpanást, kétségeket jelezne. A „Még jőni kell, még jőni fog” ismétlése és sorrendje ugyan még az előző versszakokban kiküzdött hitet és reményt sugallja, de a „jobb kor” nem képes megindítani a romantikus költő képteremtő fantáziáját: nem látja, nem tudja elképzelni azt. S ha van vallásos, illetve valláshoz kötött motívuma a Szózatnak, az egyedül itt található: százazrek buzgó imádsága száll a jobb korért az Isten felé.

Ezzel az áhított, de valójában elképzelhetetlen jobb korról szemben rögtön megjelenik az élet vagy halál alternatívájának negatív pólusa: a teljes megsemmisülés nagyszabású romantikus képekben festett, nyolc sorra terjedő látomása. A „jőni fog, ha jőni kell” megfordított sorrendisége a Végzet könyörtelen, feltarthatatlan közeledését sejteti, s most ismét visszalendül a költemény dallama az előbbi megtorpanás után a tisztán lüktető jambusi ritmusba. A két versszakra terjedő vizuális képek sora szinte elárulja, hogy Vörösmarty akaratlanul is, be nem vallottan is ezt a másik lehetőséget tudja csak elképzelni, ezt tartja reálisnak, bármilyen fájdalmas, kétségbeesítő ennek kimondása. A rímhelyzettel kiemelt „halál” felidézi a vérben álló, elpusztuló ország képét, az egész nemzetet elnyelő sírgödör iszonyatát, a gyászoló milliókat, a magyarságot megkönnyező, vele szolidáris népeket. Ismerős látomások

ezek: nemcsak Vörösmarty költészetében kísértének már évek óta, ott sötétlenek a magyar romantika alkotásaiban, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly és Petőfi műveiben is.

A *Szózat* történelemlátásában a nemzethalál nem a lassú elkorcsosodásnak, a romlottságnak, az erkölcsi süllyedésnek szégyenletes utolsó stációja, mint Berzsenyi vagy Kölcsey verseiben, hanem a korábbi versszakokban felidézett múlt tapasztalataival összhangban a kiszámíthatatlan, igazságtalan Végzettel szembeszálló, a jövőért áldozatokat is vállaló nemzet tragikus, de egyben elismerést is kiváltó elbukása.

A „nagyszerű” halál kitétel az utókor félreértette és félreérti, mert ezt a szót (nagyszerű) korabeli jelentésétől eltérően felemelő, fenséges, dicsőséges, hősiés értelemben használta (használja). Martinkó András mutatta ki (MARTINKÓ, 1971, 10), hogy ez a szó azóta jelentésváltozáson ment át. Eredeti jelentése: nagyméretű, nagyszabású, hatalmas, egyetemes. Ebben az értelemben használta Vörösmarty is.

A *Szózat* egész szerkezeti felépítése a nemzetpusztulás riadalmának fokozatos kiteljesedése felé halad, s a sírba süllyedő nemzet képével zárul. Erre utal a „sors” említése, az élet vagy halál lehetőségének megisméltése, a „balszerencse”, az „átoksúly”, az „elbukál” szavak használata s a kétszer előforduló „hiába” („hiában”) szóba sűrített reménytelenség. „Az egész versnek központi lírai sikolya a ’nagyszerű halál!’” Hamis illúzió, naiv optimizmus lenne „egy nyom nélkül örökre elmerülő nemzet halálában valami ’nagyszerűséget’ látni” (MARTINKÓ, i. h.). A „nagyszerű” szó jelentésváltozása miatt – természetesen – az újfajta értelmezés is polgárjogot nyert, még ha ez a „dekódolás” félreértésen alapul is.

A nagy nemzeti gyászszertartás víziója után visszatér a vers (13–14. vsz.) a jelen feladataihoz, s felhangzik újra a költeményt indító két strófa, az első azonban némi stiláris változtatással: az összetett állítmány a szakasz élére kerül, s így a korábbi kérdés, felszólítás nyomatékos parancssá erősödik. A „bölcső” és „sír” között húzódó létezés örök, természetes humánumát, bensőségesebb líraiságát itt már komor hangulat váltja fel. Helyébe az élet és bukás dinamikája lép, s az „elbukál” ige újra a tragikus halál vízióját idézi fel, melynek képét a költő többé már nem tudja magától elúzni. „A nemzethalál ugyanis a vers végére már csak formálisan alternatíva, valójában konklúzió: a történelmi végzettel szemben a költő csak az etikai méltóság és emberség, a hazaszeretet törvényét tudja szembeállítani” (MARTINKÓ, i. h.).

A változatlan szövegű utolsó versszak is lényegesen többet mond, mint a második, hiszen magába sűrítette mindazokat az érzelmeket és gondolatokat, melyek a vers folyamán megszólaltak, s így a záró négy sornak is egészen más az akusztikája: a rendületlen hűség új értelmet nyer, most már magában foglalja a balszerencsés múlt után a jelen megpróbáltatásait, s esetleg a „nagyszerű halált” is vállaló elkötelezettség parancsát.

Martinkó András szerint – ha hitelesen értelmezzük – „a *Szózat* az egyik legkétségbeesettebb magyar vers”. Lehet természetesen vitatkozni arról, hogy pesszimista jóslatról van-e szó, vagy a nemzetpusztulás lehetőségével való bátor szembenézés, ennek elkerülése érdekében elszánt és hősi helytállásra való felhívás adhat-e mégis valamilyen optimista kicsengést a költeménynek. Hiszen nem csupán a „nagyszerű” szó ment át jelentésváltozáson, a magyar nemzet is az elmúlt másfél évszázad alatt súlyos tragédiák sorozatát élte át. S az emberi, nemzeti, társadalmi szabadságért, a függetlenségért folytatott harcokban való elbukás már értelmezhető hősiésnek, fenségesnek, nagyszerűnek.

A *Szózat* elemzésének-értelmezésének fenti vázlata természetesen nem meríthette ki a vers tanórai feldolgozásakor felmerülő egyéb kérdéseket, feladatokat. A tanulók tájékozottságának, ismereteinek függvényében esetleg meg kell magyarázni a 3–6. versszakok történelmi utalásait, szólni kellene (ha a történelemben még nem tanulták) a magyar reformkor történelméről, céljairól, küzdelmeiről, a reformországgyűlésekről.

2.6. A módszeresen tanító tanár akár magyarázat közben, akár az elemzés befejezésekor rövid, de áttekinthető *táblai vázlatot* is fog készíteni. Íme, egy lehetséges megoldás:

Szózat (1836)

Skót balladaforma: félrímekkel ellátott, nyolc és hat szótagos jambusi sorokból felépülő, négy soros strófa.

Szónoki beszédre emlékeztető szerkezet: a legfőbb gondolat elhangzik a vers elején, majd újabb meg újabb érvekkel alátámasztva nyomatékosan tér vissza a befejezésben.

A vers címzettje az egyes szám 2. személyben megszólított olvasó („oh magyar”).
Felszólítás: „rendületlen” hazaszeretet, hűség.

1–2. vsz.: *személyes érvek* – két főnévi (bölcső–sír) és két igei metafora (ápol–eltakar): a haza az egyéni élet egyetlen lehetséges kerete a Sors kiszámíthatatlansága ellenére is.

3–6. vsz.: *történelmi érvek:* a múlt is helytállásra kötelez; az „ezredév” küzdelmek sorozata; egyre szenvedélyesebb érvelés: nyomatékosító ismétlések.

7–9. vsz.: az „ezredévi szenvedés” jogán történelmi elégtétel követelése; indulatos érvek (ismétlések!): nem lehet hiábavaló a múlt áldozata, a jelen erőfeszítése (halmozás) – a jelen a harcos múlt méltó folytatása.

10–12. vsz.: *sorsdöntő jövő:* „jobb kor” (4 sor)
„nagyszerű halál” (8 sor: a végső katasztrófa kozmikus képekben jelenik meg)

13–14. vsz.: az első két strófa módosított ismétlése – erőteljes parancs.

3. VÖRÖSMARTY MIHÁLY TÁRGYALÁSA AZ ÉRETTSÉGI ELŐTT

3.1. Vörösmarty – remélhetőleg – jelentőségéhez mérten szerepel majd az érettségien akár több alkotásának a bemutatása lesz a cél, akár egy-egy műve lesz része a műfaji, vagy tematikai, vagy motívumazonosságon épülő tételtervezésnek. A *Szózat* értelmezését is el kell végezni a középiskola befejezése előtt, felelevenítve mindazt, amit a műről már korábban meg lehetett tudni.

3.2. A historiában már jobban tájékozódó diákok számára nagyobb történelmi távlatokba állítható Vörösmarty költeménye. Volt már róla szó, hogy a *Szózat* hangot ad a korábbi századok nemzeti közérzetének, sőt ebbe a reformkori szózatba beleömlik a régi nemzedékek kifejezőkészlete is. „A nagy világon e kívül / Nincsen számodra hely” gondolata, meggyőződése csaknem azonos szavakkal szólal meg a régi magyaroknál. Bocskai István *Végrendeletében* (1606. december 17.) a következőket írta: „Az mi nemzetségünknek több hazája ennél soha nem léssen, s nincsen is, más minékünk az övét nem adja.” – Esterházy Miklós nádor Batthyány Ádámnak írt levelében (1634) ez olvasható: „Nem hazánk-e tehát nekünk is ez, mint édes eleinknek; Az bizony, nincs más kivüle.” – Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosságban* (1661 u.) az alábbiakat állapította meg: „Avagy azért, magyarok evvel [ti. fegyverrel] oltalmazzuk magunkat, avagy vitézül haljunk meg mindnyájan, mert non datur aliud medium [nincs más közbülső út]. Elfussunk? nincs hová, sohun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyeztessen belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohun nincs, hanem Pannoniában. Hic vobis vel vincendum vel moriendum est.” [Itt győznötök vagy halnotok kell.]

A nemzethalál gondolata – a fenti idézet is bizonyítja – nemcsak a romantika korában lett többször felmerülő gyötrő lehetőséggé, ott élt a magyarság tudatában a törökellenes küzdelmek évtizedei óta. A 19. században a nemzet nyom nélküli eltűnésének rémét fölerősítette a pánszlávizmus fenyegető veszedelme, s mintegy igazolta az a sokszor emlegetett, idézett herderi jóslat is: „...a mások közé ékelt, kisszámú magyaroknak századok múltán talán már nyelvét sem lehet majd felfedezni” (HERDER, 1968, 217).

A nemzethalálnak kétféle változata létezett a magyar romantika irodalmában. Az egyik elképzelés szerint a magyarság pusztulásának oka a régi tiszta erkölcs eltűnése, a nemzetjellem elfajulása, az általános romlottság és elkorcsosodás. „Lassú mérég” és „lassú halál” emészt el a nemzetet: szégyenletesen, dicstelenül fog eltűnni a történelem színpadáról. Ez a felfogás található meg – többek között – Berzsenyi *A magyarokhoz* („Romlásnak indult...”), Kölcsey *Zrínyi dala* (1830) és *Zrínyi második éneke* (1838) című költeményeiben. Ezt a nézetet vallja a fiatal Vörösmarty is a *Zalán futásában* (1825), mikor a „tehetetlen kort” s a „puhaságra serényebb” nemzedéket okolja a hanyatlásért. Kortársaihoz hasonlóan állítja szembe a múlt nagyságát, a „régicőségét” a jelen törpeségével. Az egész *Zalán futása* úgy is olvasható, értelmezhető, hogy Árpád és Zalán népének szembeállításába beleérezhetjük a magyar múlt és a jelen összehasonlítását. A bolgárok veresége, pusztulása a magyarok katonai győzelmeitől függetlenül is a belső széthullás következménye.

3.3. Időközben megváltozott Vörösmarty szemlélete: megszűnt a múlt és a jelen egymást tagadó, egymást kizáró kiábrándult szembeállítás. Kora küzdelmeit látva a jelent már a hajdani dicső múlt egyenes folytatásának tekintette: „ész, erő és oly szent akarat” összefogásának, amikor „küzdött a kéz, a szellem működött, lángolt a gondos ész, a szív remélt”, s e küzdés „az emberüdv” megteremtését tűzte ki célul (*Előszó*, 1850). Átszíneződött, megváltozott ennek az új történelemértékelésnek az alapján a nemzethalál minősége is. Míg Kölcsey még 1838-ban (*Zrínyi második éneke*) is kétségbeesetten, belső meghasonlástól tépetten úgy vélekedik, hogy a szégyenletes megsemmisülés a belső rothadás eredménye, s bűneinkért a Sorstól ránk szabott büntetés megérdemelt, addig Vörösmarty rémlátomásaiban 1830-tól

kezdvé a nemzethalál már nem lassú, dicstelen pusztulás, hanem a nemzeti létet hirtelen megszakító katasztrófa, egy külső ellenséggel szemben bátor harcban való véres elbukás, melyért nem a magyarság a felelős.

A nemzethalálnak ez a fajta gondolata burkolt utalásként már korábbi műveiben is föllelhető. A *Rom* (1830) hőse pl. negyedik álmában már nem látott semmit, csupán a perzsák által leigázott pártus nép halálhörgését, s egy vérbe fojtott szabadságharc félelmetes, „borzasztó bús hangjait” hallotta. A *Magyarvár* című töredékében (1830) Arta, a pártus földnek fejedelme, „a vas sors kerekétől” megtörten, bujdosása közben nemzete pusztulását, kegyetlen háborúban való megsemmisítését zokogja el. A *hontalan* (1835) vad bérceken bolyongó hőse is mindent elvesztett, amit szeretett, de legsúlyosabb fájdalma az utolsó strófában fakad fel:

*A nemzet, melyhez tartozám,
Kiirtva, s vérbe fúlt hazám
Többé fel nem virúl:
Engem millióknak veszte nyom,
Egy nép halálát hordozom
keblemben ostorúl.*

3.4. Ez a kép már a Szózat víziója. – S ennek a versnek (*A hontalan*) kapcsán szólhatunk még a skót balladaforma szerepéről, előzményeiről. Ebben a strófaszerkezetben írta Kölcsey 1817-ben a *Fejedelmünk hajh! vezérünk hajh!* című költeményét, s ez a képlete 1835–1836-ban Vörösmarty több versének is. Ilyenek: a *Kemény Simon* I. része, *A kém*; *A túlvilági kép*; *A jegyes sírja* (keresztírmekkel); a *Melyik jobb?* – A 8 és 6 szótagos jambusi sorok kombinációjából állnak össze *A bűvár Kund* (1829) s az előbb említett *A hontalan* szakaszai is. – Készen volt tehát a költő számára 1835–36-ban a már többször használt versforma, s ezeknek az éveknek a költeményeiben fel-feltűnnek azok a motívumok is, amelyek együtt található meg a Szózatban. A *kém*ben Hunyadi hősi harcairól zeng dicshimnusz az ál Hafiz, s az áldozatos küzdelemre kész nemzetről a következő strófa szól:

*A nemzet mint lesz általa
Egy szívvé, nagy s merész,
mely a csatákra feldobog,
Mely élni, halni kész.*

IRODALOM

- BABITS Mihály: *Az ifjú Vörösmarty; A férfi Vörösmarty* = B. M.: *Irodalmi problémák*, Bp., 1924.
- BÉCSY Tamás: *Csongor és Tünde* = B. T.: *Tanulmányok a műelemzés köréből*, Bp., 1973.
- ERDÉLYI János: *Vörösmarty Mihály* = E. J.: *Pályák és pálmák*, Bp., 1886.
- GYULAI Pál: *Vörösmarty életrajza*, Bp., é. n.
- HERDER, J. G.: *Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához* = *A német felvilágosodás antológiája*, szerk. MÁDL Antal, Bp., 1968.
- HORVÁTH János: *Vörösmarty* = H. J.: *Tanulmányok*, Bp., 1956.
- HORVÁTH János: *Vörösmarty drámái*, Bp., 1969.
- HORVÁTH Károly: *A klasszikából a romantikába*, Bp., 1968.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: *Vörösmarty Mihály* = K. D.: *Lenni vagy nem lenni*, Bp., é. n.
- MARTINKÓ András: *A „nagyszerű” halál...*, *Kritika*, 1971/10.
- „Ragognak tettei...” – *Tanulmányok Vörösmarty Mihályról*, szerk. HORVÁTH Károly–LUKÁCSY Sándor–SZÖRÉNYI László, Székesfehérvár, 1975.
- SŐTÉR István: *A magyar romantika* = S. I.: *Romantika és realizmus*, Bp., 1956.
- SŐTÉR István: *Vörösmarty Mihály* = S. I.: *Félkör*, Bp., 1979.
- SZABÓ Magda: *A lepke logikája*, Bp., 1996.
- SZAUDER József: *A reformkor irodalma*, Bp., 1962.
- SZERB Antal: *Vörösmarty Mihály képzelete* = Sz. A.: *A varázsló eltöri pálcáját*, Bp., 1961.
- TOLDY Ferenc: *Galántai gr. Esterházy Miklós munkái*, Pest, 1892.
- TÓTH Dezső: *Vörösmarty Mihály*, Bp., 1957.